

KOMPARACIJA STAVOVA ZATVORENIKA IZ KPZ-A TUZLA I OKRUŽNOG ZATVORA U REGGIO CALABRII O ŽIVOTU NAKON IZLASKA IZ ZATVORA

A COMPARISON OF INMATES' ATTITUDES FROM PENAL-CORRECTIONAL HOUSE OF TU- ZLA AND COUNTY JAIL OF REGGIO CALABRIA ABOUT THEIR LIFE AFTER THEY GO OUT OF THE PRISON

Džanan BERBEROVIĆ

Sažetak

Rad predstavlja kratku komparaciju stavova osuđenika iz dvije kazнено-popravne institucije, jedne iz BiH (KPZ Tuzla) i druge iz Italije (Okružni zatvor u Reggio Calabria) o njihovom životu nakon što izađu iz zatvora. Ispitano je ukupno 39 (N=39) zatvorenika, od čega 24 (N_t=24) iz tuzlanskog i 15 (N_{RC}=15) iz zatvora u Reggio Calabria. Istraživane su razlike između tuzlanskih i osuđenika iz Reggio Calabria u globalnom stavu prema životu nakon izlaska iz zatvora, u stavu o ponašanju socijalne sredine prema njima nakon što izađu iz zatvora, u stavu o prilagođavanju socijalnoj sredini, kao i u stavu o nalaženju zaposlenja nakon izlaska iz zatvora. Tuzlanski zatvorenici pokazali su tendenciju ka većem optimizmu u stavovima o budućem životu (životu nakon izlaska iz zatvora) nego osuđenici iz Reggio Calabria. Osobito su se stavovi između tuzlanskih i osuđenika iz Reggio Calabria statistički značajno razlikovali u stavovima o ponašanju socijalne sredine prema osuđenima, kao i u stavovima o nalaženju zaposlenja nakon izlaska iz zatvora. Navedena su i određena ograničenja istraživanja.

Ključne riječi:

osuđenici (zatvorenici), penitencijarna institucija (zatvor), optimizam, pesimizam

Abstract

This paper presents a brief comparison of inmates' attitudes from two penitentiary institutions, one from B&H (Penal-correctional House of Tuzla) and one from Italy (County jail of Reggio Calabria), about their life after they go out of the prison. A total sample consisted of 39 (N=39) inmates, 24 inmates (N_t=24)

from Tuzla's prison and 15 inmates ($N_{RC}=15$) from Reggio Calabria's prison were explored. The following attitudes differences between Tuzla's and Reggio Calabria's inmates were investigated: the global attitude toward the life after prison, the attitude toward the behavior of social environment toward them, the attitude toward the adaptation to social environment, as well as the attitude toward finding a job after going out of the prison. Tuzla's inmates showed the tendency of showing bigger optimism in attitudes toward future life (life after prison) than the inmates from Reggio Calabria. The attitudes were significantly different between Tuzla's and Reggio Calabria's inmates regarding the behavior of their social environment, as well as the attitude toward finding a job after going out of prison. Some limitations of the research are discussed.

Key words

inmates (prisoners), penitentiary institution (prison), optimism, pessimism

Uvod

Prema izvještaju Helsinškog komiteta o stanju u kazneno-popravnim ustanovama u BiH iz 2001., na teritoriji Federacije BiH postojalo je ukupno 5 ustanova i tri odjeljenja. Zatvorenička populacija je brojala oko 1300 osuđenika. Iste godine, u Italiji je zabilježen broj od ukupno 54 373 zatvorenika. U 2005. godini u Italiji je bilo ukupno oko 60 000 zatvorenika (Dipartimento dell'Amministrazione penitenziaria, 2005). Ovi podaci govore da je broj zatvorenika iz godine u godinu sve veći i veći. Konačno osuđenih lica u 2005. godini u Italiji je bilo oko 30 000 (Dipartimento dell'Amministrazione penitenziaria, 2005).

Zatvorenička populacija u BiH malo je istraživana. U novije vrijeme postoje veća interesovanja za ispitivanjem psihičkih aspekata zatvorskog života, ali je ovaj trend više prisutan u Europi i svijetu nego kod nas. Osobito su značajna istraživanja američke zatvoreničke populacije odakle i dolazi najviše izvora o psihičkim aspektima života zatvorenika. Međutim, i dalje nedostaju istraživanja koja su vezana za život zatvorenika nakon što završe s izdržavanjem kazne.

U okviru ovog istraživanja gdje su ispitivani stavovi zatvorenika o nekoliko aspekata njihovog života nakon što izađu iz zatvora, obuhvaćena su dva mala subuzorka kako bi se dobili komparativni podaci o prisustvu optimizma odnosno pesimizma u odnosu na život nakon izlaska iz zatvora kod osuđenika koji se trenutno nalaze na izdržavanju kazne, a osuđeni su za razna krivična djela. U obje institucije koje su obuhvaćene ovim istraživanjem, osuđenici se nalaze u približno istim uvjetima zatvorskog života, što je i omogućilo poređenje njihovih stavova.

Teorijsko razmatranje problema

Kriminalno ponašanje pojedinaca i grupa osuđeno je od strane socijalne zajednice i to je ponašanje koje društvo ne može opravdati ni tolerirati, ma koliko počinitelji

krivičnih djela nastojali da opravdaju takav vid ponašanja. Počinitelji krivičnih djela predstavljaju grupu ljudi koja se ponaša u suprotnosti s javno iznesenim stavovima (Janković i Jovanović, 2006).

Prema psihoanalitičkom shvatanju, kriminalno ponašanje se shvata kao autodestruktivno ponašanje koje je eksternalizirano u trenutku vršenja krivičnog djela. Naime, počinitelj krivičnog djela zna da za svoje ponašanje može biti kažnjen, ali on ne usteže od kriminalne radnje, što znači da je vršenje krivičnog djela neka vrsta puta ka samokažnjavanju i grižnji savjesti (Trebješanin, 2000). Kriminalno ponašanje se u psihoanalitičkoj teoriji objašnjava uglavnom preko agresivnosti, koja se shvata kao samouništavanje usmjereno vani, prema zamjenskim objektima (Hall i Lindzey, 1983). Bowlby (1949, prema Radulović, 2006) je smatrao da je odvojenost ili odbačenost od majke ozbiljan faktor pri nastanku kriminalnog ponašanja. Rutter i Rutter (1993) pak smatraju da kriminalno ponašanje više ovisi o procjeni roditeljskog bračnog stanja, nego o iskustvu separacije i odbacivanja kao u Bowlbyevoj teoriji. Kriminalno ponašanje može se objasniti i kao posljedica neadekvatno razriješenih kriza i konflikata tijekom psihosocijalnog razvoja pojedinca (Feist, 1994; Frager i Fadiman, 1998; Fulgosi, 1997; Hall i Lindzey, 1983.).

Eysenck je vjerovao da se ključni odgovori za prevenciju kriminala kriju u psihologiji, jer se prilikom proučavanja kriminala, ličnost stavlja u središnju ulogu u posredovanju između nasljednih i sredinskih faktora s jedne, i kriminalnog ponašanja s druge strane (Eysenck i Gudjonsson, 1989). Radulović (2006) navodi da su visoki skorovi na ekstraverziji, neuroticizmu i psihoticizmu, zapravo kauzalno povezani s kriminalnim ponašanjem.

Kriminalno se ponašanje, prema predstavnicima teorije socijalnog učenja (Bandura, 1986, Feldman, 1977, 1993), objašnjava prema opservacijskom učenju i kroz formiranje prokriminalnih stavova. Učenje kriminalnog ponašanja ovisi kako o faktorima ličnosti, tako i drugim faktorima kriminogene ili nekriminogene prirode (Feldman, 1977, 1993). Veliku ulogu u nastanku kriminalnog ponašanja imat će upravo podstjecaji vanjske sredine prema tom ponašanju (Bandura, 1986; Feldman, 1993).

Počinitelji krivičnih djela se radi kriminalnog ponašanja kažnjavaju različitim vrstama kazni (novčana kazna, uvjetna kazna, kazna zatvora). Kazna se koristi kao sredstvo za kontrolu ponašanja u svim društvima. Ljudsko društvo je odvajkada osmišljavalo i primjenjivalo određene mehanizme samoobrane društvene zajednice od onih koji se ponašaju neprilagođeno (Sue, Sue i Sue, 2001). Skinner, koji je zagovornik bihejviorističke teorije, smatra da kazna zatvora nije efikasna u kontroli kriminalnog odnosno antisocijalnog ponašanja, jer njena primjena „...često dovodi do još nepoželjnijih oblika antisocijalnog ponašanja od onih koje je trebalo ukloniti“ (Fulgosi, 1997; str. 368). Međutim, društvo kažnjava počinitelje krivičnih djela kako bi se održao red u tokovima života u zajednici. Stoga je kazna neizbježno sredstvo za održavanje ljudske zajednice (Bačić, 1986; Petrović i Jovašević, 2005).

Kazna zatvora ili kazna lišenja slobode ima važno mjesto u sustavima krivičnih sankcija. Ona je neophodna za počinitelje težih krivičnih djela i prikladna je za ostvarenje resocijalizacije, zbog čega se i smatra izrazom pravde i dijelom moralne tradicije socijalne zajednice (Srzentić, Stajić i Lazarević, 1998).

Kazna zatvora ili kazna lišenja slobode izvršava se u kazneno-popravnim ili penitencijarnim institucijama, koje se popularno nazivaju zatvorima (Pravni leksikon, 1970). Sve penitencijarne ustanove se najopćenitije mogu podijeliti u kazneno-popravne ustanove zatvorenog, poluotvorenog i otvorenog tipa (Petrović i Jovašević, 2005). Osuđenici su tijekom izdržavanja kazne zatvora deprivirani od različitih ljudskih potreba (slobode, autonomije, materijalnih dobara, sigurnosti, heteroseksualnih odnosa, duhovnosti).

Kaznom zatvora prije svega treba postići preodgoj izvršitelja krivičnog djela, dakle osnovni cilj kazne zatvora jeste resocijalizacija osuđenika. Osuđenika je potrebno osposobiti za socijalni život nakon izlaska iz zatvora, priviknuti ga na društvenu disciplinu, uspostaviti kod njega osnovne radne navike kao i osnovne socijalno etičke stavove, pojačavajući kod njega odgovornost za ono što čini, kao i za ono što ne čini (Mojović, 1991). Resocijalizacija pretpostavlja aktivan angažman samog zatvorenika i njegovu zainteresiranost za vlastitu sudbinu, budućnost, te volju i želju da se popravi (resocijalizira) (Mojović, 1991).

Tijekom procesa izdržavanja kazne, osuđenici razmišljaju o svojoj budućnosti, odnosno anticipiraju svoj život nakon što izađu iz zatvora. Anticipacija znači psihičko stanje ili proces koji je izazvan očekivanjem podražaja, olakšavajući detekciju, prepoznavanje i/ili reakciju na podražaj (Kolesarić, 1992, u: Petz, 1992). Anticipacija događaja podrazumijeva predviđanje šta i kako će se desiti u bližoj ili daljoj budućnosti, u ovom slučaju nakon izlaska iz zatvora. „Svaki pojedinac stvara vlastite puteve, konstrukte ili načine na koje anticipira buduće događaje i time određuje i usmjeruje procese u vlastitoj ličnosti“ (Fulgosi, 1997; str. 319). Budućnost, odnosno aspekti života nakon izlaska iz zatvora, koji su ispitivani u ovom istraživanju su: općenito stav o životu nakon izlaska iz zatvora; ponašanje uže i šire okoline prema osuđenima nakon što izađu iz zatvora; prilagođavanje osuđenika užoj i široj okolini i nalaženje zaposlenja nakon izlaska iz zatvora.

Metodologija istraživanja

Problem ovog istraživanja jeste ispitivanje stavova osuđenih osoba prema određenim aspektima budućeg života nakon izlaska iz zatvora, tj. po isteku kazne zbog koje se osuđenici nalaze u kazneno-popravnoj ustanovi.

Cilj istraživanja sastojao se u usporedbi stavova osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabria prema budućim aspektima života. Osnovni cilj bio je usporediti prisutnost optimističnih odnosno pesimističnih stavova prema budućim aspektima života kod

osuđenika koji kaznu zatvora izdržavaju u KPZ-u Tuzla i Okružnom zatvoru Reggio Calabria. Ovaj cilj je konkretiziran kroz nekoliko zadataka:

- a) Utvrditi postojanje razlika u stavovima mlađih (od 18 do 30 godina) i starijih (preko 30 godina) osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabria o životu nakon izlaska iz zatvora;
- b) Utvrditi postojanje razlika u stavovima osuđenika s nižom obrazovnom razinom (nepismeni, završena osnovna škola) i višom obrazovnom razinom (srednja, viša i visoka škola), o životu nakon izlaska iz zatvora;
- c) Utvrditi postojanje razlika u stavovima počinitelja lakših krivičnih djela (bjekstvo, džepna krađa, saobraćajni propusti, prekršaj i sl.) i počinitelja težih krivičnih djela (ubojstvo, teška krađa, teše tjelesne povrede, silovanje, prodaja i posjedovanje droge, tuča, razbojništvo, nasilničko ponašanje i sl.) o životu nakon izlaska iz zatvora;
- d) Utvrditi razlike u stavovima osuđenika koji su osuđeni na kraću (do 3 godine) i dužu (preko 3 godine) kaznu zatvora o životu nakon izlaska iz zatvora;
- e) Utvrditi postojanje razlika u stavovima osuđenika koji se kaju i osjećaju krivnju i onih koji se ne kaju i ne osjećaju krivnju o životu nakon izlaska iz zatvora.

U skladu s navedenim ciljem, pretpostavilo se da ne postoji statistički značajna razlika između osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabria kada su u pitanju stavovi prema pojedinim aspektima života nakon izlaska iz zatvora. Testirane su slijedeće hipoteze:

H1) Pretpostavlja se da ne postoje statistički značajne razlike između mlađih i starijih osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabria o životu nakon izlaska iz zatvora;

H2) Pretpostavlja se da ne postoje statistički značajne razlike između manje obrazovanih i više obrazovanih osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabria o životu nakon izlaska iz zatvora;

H3) Pretpostavlja se da ne postoji statistički značajne razlike između počinitelja lakših i težih krivičnih djela iz Tuzle i Reggio Calabria o životu nakon izlaska iz zatvora;

H4) Pretpostavlja se da ne postoje statistički značajne razlike između osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabria koji su osuđeni na kraću i dužu kaznu zatvora, o životu nakon izlaska iz zatvora;

H5) Pretpostavlja se da ne postoje statistički značajne razlike između osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabria kod kojih jesu prisutni osjećaji krivnje i kajanja, odnosno onih kod kojih osjećaji krivnje i kajanja nisu prisutni.

Za testiranje navedenih hipoteza, korišten je jednostavni statistički račun, hi kvadrat test, radi utvrđivanja statističke značajnosti u stavovima subuzorka istraživanja.

Uzorak

Ovo istraživanje obuhvatilo je ukupno 39 osuđenih osoba muškog spola. Od toga, 24 osuđenika se nalaze na izdržavanju kazne zatvora u KPZ-u Tuzla, a 15 njih se nalazi na izdržavanju kazne zatvora u Okružnom zatvoru Reggio Calabria. Objе institucije predstavljaju kazneno-popravne ustanove poluotvorenog tipa.

Ukupna populacija osuđenih lica u Okružnom zatvoru Reggio Calabria u vrijeme sprovođenja istraživanja (2006. godine) bila je 60 osuđenika, što znači da je u uzorak ušao prosječno svaki četvrti zatvorenik. Ukupna osuđenička populacija u KPZ-u Tuzla u vrijeme sprovođenja istraživanja (2005. godine) bila je oko 160 osuđenih lica (zajedno s odjeljenjem u Orašju), odnosno 105 osuđenih lica koji su kaznu izdržavali u KPZ-u Tuzla (u odjeljenju u Tuzli). Istraživanjem osuđenika u Tuzli, obuhvaćeni su oni subjekti koji su u momentu istraživanja bili dostupni i koji su dali svoj dobrovoljni pristanak. Ukupno 24 osuđenika iz KPZ-a Tuzla obuhvaćeno je subuzorkom istraživanja, što znači da je u uzorak ušao prosječno svaki četvrti zatvorenik iz ove pentencijarne institucije.

Da bi bila omogućena komparacija osuđenika o njihovim stavovima prema budućnosti nakon izlaska iz zatvora, u Okružnom zatvoru Reggio Calabria, također je korišten pristup kojim je u subuzorak italijanskih zatvorenika ušao svaki četvrti zatvorenik. Nadležni u Okružnom zatvoru Reggio Calabria odabrali su one osuđeničke koji su se prema spisku od 60 osuđenika nalazili u momentu istraživanja na izdržavanju kazne, krenuvši od prvog osuđenika na spisku do posljednjeg (šezdesetog). Tako je u subuzorak italijanskih zatvorenika ušlo ukupno 15 osuđenika.

Varijable i instrumenti

Nezavisne varijable u ovom istraživanju bile su: dob, obrazovna razina, krivično djelo, visina kazne, osjećaj krivnje i osjećaj kajanja. Zavisna varijabla određuje se kao anticipacija budućnosti, odnosno kao pesimizam ili optimizam prema određenim aspektima života nakon izlaska iz zatvora.

Dob se definira kao uzrast ili starost, koja se računa od trenutka rođenja. Takav izraz, kada se koristi sam, uvijek se odnosi na kronološku dob (Petz, 1992). Prosječna dob uzorka istraživanja iznosila je 36,1 godinu ($M=36,1$; $SD=6,8$). Prosječna dob subuzorka osuđenika iz Reggio Calabrie iznosila je 41,2 godine ($M=41,2$; $SD=8,2$). Prosječna dob subuzorka osuđenika iz Tuzle iznosila je 29,6 godina ($M=29,6$; $SD=7,8$). Radi usporedbe, subuzorci su podijeljeni na dvije

skupine: mlađu i stariju. Mlađu skupinu činili su osuđenici od 18 do 30 godina, dok su stariju skupinu činili osuđenici koji imaju preko 30 godina.

Obrazovna razina podrazumijeva razinu školovanja koju je pojedinac postigao u svom odgojno-obrazovnom procesu. Frekvencija kriminalnog ponašanja najviša je kod osoba čija obrazovna razina ne dostiže višu ili visoku školu. Iako se u zatvorima nalaze osuđenici različitih obrazovnih razina (od nepismenih do visoko obrazovanih), ipak je najveći broj onih koji su završili srednje i osnovno obrazovanje. Što je osoba obrazovanija, manja je sklonost ka vršenju krivičnih djela ili teže bivaju otkriveni, jer to rade na smišljeniji način u odnosu na osobe nižih obrazovnih razina. U ovom istraživanju subuzorci su podijeljeni na dvije skupine: one s nižom obrazovnom razinom (nepismeni i osnovno obrazovanje) i one s višom obrazovnom razinom (srednje obrazovanje, viša ili visoka škola). U obje penitencijarne institucije koje su obuhvaćene ovim istraživanjem, najveća je frekvencija osuđenika sa završenim srednjim obrazovanjem.

Krivično djelo se određuje kao ponašanje čovjeka koje je predviđeno zakonom, a koje je protivpravno i društveno opasno, zbog toga što vrijeđa ili ugrožava osobito važne društvene odnose i vrijednosti i istovremeno ukazuje na opasnost samog počinitelja (Pravni leksikon, 1970). Postoje četiri elementa krivičnog djela: ponašanje pojedinca, predviđenost djela kao krivičnog u zakonu, protivpravnost i društvena opasnost. Krivično djelo predstavlja uvijek takvu pojavu u vanjskom svijetu koja je izazvana ljudskim ponašanjem, a u kojoj su sadržani i neki subjektivni faktori. Ti subjektivni faktori predstavljaju određena psihička svojstva i psihički odnos počinitelja prema djelu povodom čega se kao ličnost ukazuje opasnim, a što je pokazao upravo svojim djelom (Sržentić, Stajić i Lazarević, 1998). Ne postoji klasifikacija krivičnih djela na lakša i teža, to je u ovom istraživanju urađeno samo iz didaktičkih razloga, radi mogućnosti lakše komparacije onih koji su počinili djela koja se laički smatraju lakšim odnosno težim. U lakša krivična djela u ovom istraživanju svrstani su: bjekstvo, džepna krađa, saobraćajni propusti, prekršaj etc.; dok su u teža krivična djela svrstana: ubojstvo, teška krađa, teške tjelesne povrede, silovanje, prodaja i posjedovanje droge, tuča, razbojništvo, nasilničko ponašanje, etc. Krivično pravo ne poznaje lakša i teža krivična djela, već su krivično djelo i prekršaj dva prema težini različita stupnja kažnjivog neprava (Bačić, 1986). Dok je krivično djelo teži, prekršaj je lakši kažnjivi delikt.

Kazna zatvora zauzima važno mjesto u suvremenim sustavima sankcija i ona je najčešće izricana sankcija i propisana je za najveći broj krivičnih djela. Postoje pro et contra stavovi o kazni zatvora, a najveće se kritike upućuju kaznama zatvora koje dugo traju (Sržentić, Stajić i Lazarević, 1998) ili pak smrtnim kaznama, koje naš krivično-kazneni sustav sankcija ne poznaje. Izrečena kazna zatvora realizira se tek u procesu njenog izvršenja, a njen osnovni cilj jeste resocijalizacija osuđenih osoba (Mojović, 1991; Sržentić, Stajić i Lazarević, 1998). Za namjene ovog istraživanja kazna zatvora se koristila u kontekstu visine kazne, te su osuđenici podijeljeni na

one koji izdržavaju „kraću“ kaznu zatvora (do tri godine) i one koji izdržavaju „dužu“ kaznu zatvora (preko tri godine).

Osjećanje krivnje podrazumijeva „neprijatan emocionalni doživljaj koji prati saznanje o kršenju ili narušavanju moralnih normi i pravila ponašanja. Javlja se kada osoba prekrši usvojene norme koje čine njenu savjest; to nije strah od kazni iz vanjskih izvora ili samo stid pred drugima, nego neprijatni doživljaj umanjene i ugrožene osobne vrijednosti“ (Kljajić u Petz, 1992; str. 291). Osjećaj krivnje prema psihoanalitičkoj teoriji jedna je od moćnih duševnih brana koja se suprotstavlja nagonskim impulsima. Na subjektivnoj razini, osjećaj krivnje predstavlja bolnu ocjenu „izvesnog prošlog događaja kao moralno neispravnog ili grešnog (griža savesti). Ova patnja je bolna jer se javlja strah od gubitka samopoštovanja, te zato ego nastoji da po svaku cenu izbegne ovo neprijatno osećanje i da se suprotstavi onim nagonskim prohtevima koji ga stvaraju“ (Trebješanin, 2000, str. 133). Osobe koje imaju razvijenu savjest obično pate od osjećanja krivnje, a od njega se brane na različite načine (Petrović, 1998). Ovo nije slučaj s psihopatskim prijestupnicima, kod kojih je savjest ostala nerazvijena (Hare, 2003). Ne mora da znači da oni koji posjeduju osjećaj krivnje posjeduju ujedno i osjećaj kajanja. Neki se osjećaju krivima zbog počinjenog krivičnog djela, ali se ipak ne kaju što su to uradili. Krivnja i kajanje su u ovom istraživanju određeni odgovorima osuđenika na dva pitanja. Osuđenici su se trebali jasno izjasniti osjećaju li se krivima ili ne za počinjeno krivično djelo. Oni koji se osjećaju krivima, ušli su u podgrupu onih s osjećajem krivnje, a oni koji se ne osjećaju krivima, ušli su u podgrupu onih kod kojih osjećaj krivnje nije prisutan. Osjećaj kajanja utvrđen je osuđeničkim odgovorima na pitanje bi li počinili isto krivično djelo da se mogu vratiti u onaj dio života prije nego su isto i počinili. Oni koji su potvrdno odgovorili na ovo pitanje, uvršteni su u grupu onih kod kojih osjećaj kajanja nije prisutan, dok su oni koji su odrično odgovorili na ovo pitanje, uvršteni u grupu onih kod kojih postoji osjećaj kajanja.

U ovom istraživanju budućnost se određuje kao onaj dio života s kojim će se sadašnji osuđenici suočiti nakon isteka kazne. Naime, okolnosti života van zatvora drugačije su od onih koje zatvorenici imaju u okviru ustanova u kojima se nalaze na izdržavanju kazne. Neki zatvorenici vide svoju budućnost psihološki pozitivnije (optimistično) a neki psihološki negativnije (pesimistično). Optimizam – pesimizam predstavljaju „opći stav (svjetonazor) stečen u procesu socijalizacije, koji uvjetuje pretežno pozitivno ili pretežno negativno procjenjivanje sebe (svojih sposobnosti i osobina) i/ili različitih životnih situacija i njihovih ishoda. Smatra se da optimistički stav, kao relativno trajna karakteristika ličnosti, uvjetuje djelomično iskrivljeno vrednovanje vlastitih iskustava, jer pojedinac („optimist“) najčešće nekritički, povoljno procjenjuje uvjete u kojima živi, situacije u kojima se nalazi, kao i akcije ljudi koji ga okružuju, očekujući uvijek „sve najbolje“. Suprotno tome, pojedinac čiji je osnovni stav pesimističan („pesimist“) procjenjuje iste uvjete, situacije i ljude pretežno negativno očekujući uvijek „sve najgore“. Kako pesimist najčešće sumnja u mogućnost povoljnih ishoda ili uspješnost svojih akcija, sklon je provjeravanju ljudi i situacija, kao i opreznom vrednovanju vlastitih iskustava bez uljepšavanja

koje karakterizira optimistične ljude“ (Krizmanić u Petz, 1992, str. 289). Općenito je u ovom istraživanju ispitivana optimističnost i pesimističnost zatvorenika iz Tuzle i Reggio Calabrie u odnosu na pojedine aspekte života nakon izlaska iz zatvora.

Ispitan je njihov globalan stav prema životu nakon izlaska iz zatvora, zatim stavovi o prihvatanju od strane njihove uže i šire okoline, prilagođavanje užoj i široj sredini, te stav o nalaženju zaposlenja nakon izlaska iz zatvora. Uspoređivani su stavovi osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabrie prema navedenim aspektima budućeg života, a u odnosu na varijable dobi, obrazovne razine, težine krivičnog djela, visine kazne, te prisustva osjećaja krivnje i kajanja.

Zavisna varijabla „globalni stav prema životu nakon izlaska iz zatvora“, obuhvaćena je pitanjem iz upitnika kojim su osuđenici iz obje penitencijarne institucije izražavali percepciju života nakon izlaska iz zatvora. Ponuđene su im tri alternative u odgovaranju: da će život nakon izlaska iz zatvora biti bolji, lošiji ili da ne znaju odgovor na ovo pitanje. Izražavanjem globalnog stava o životu nakon izlaska iz zatvora, osuđenici su davali svoj generalno optimističan ili generalno pesimističan pogled na budućnost.

Zavisna varijabla „prihvatanje od strane uže ili šire okoline“ podrazumijevala je stav osuđenika o tome da li smatraju da će ih nakon izlaska iz zatvora prihvatiti uža okolina (porodica, rodbina, prijatelji), i/ili šira okolina (poznanci, radno okruženje, društvo). Subjektivna istraživanja su ponuđene četiri alternative. Prva alternativa podrazumijevala je generalno optimističan stav, odnosno prihvatanje i od strane uže i od šire okoline. Druga alternativa podrazumijevala djelomično optimističan stav, odnosno prihvatanje od strane uže okoline, ali neprihvatanje od strane šire okoline. Treća alternativa se odnosila na djelomično pesimističan stav, odnosno prihvatanje od šire okoline i neprihvatanje od uže okoline. Četvrta alternativa značila je generalno pesimističan stav, odnosno neprihvatanje kako od strane uže, tako i od strane šire okoline.

Zavisna varijabla „prilagođavanje užoj i široj sredini“ nakon izlaska iz zatvora odnosila se na percepciju osuđenika o vlastitom prilagođavanju užoj (porodica, rodbina, prijatelji) i široj (poznanci, radne kolege, društvo) socijalnoj sredini. I ovdje su subjektivna istraživanja ponuđene četiri alternative u kojima se odražavao: generalno optimističan stav (prilagođavanje kako užoj tako i široj okolini), djelomično optimističan stav (prilagođavanje užoj okolini), djelomično pesimističan stav (prilagođavanje široj okolini) i generalno pesimističan stav (nepriprilagođavanje užoj i široj okolini).

Zavisna varijabla „nalaženje zaposlenja nakon izlaska iz zatvora“ podrazumijevala je percepciju osobnog uvjerenja osuđenika da će nakon izlaska iz zatvora naći zaposlenje, neće naći zaposlenje ili pak da smatraju da je aspekt budućnosti vezan za nalaženje zaposlenja nakon izlaska iz zatvora neizvjestan. Dakle, ispitivan je generalno optimističan odnosno pesimističan stav prema ovom aspektu

budućnosti, kao i neizvjesnost, koja bi se mogla odrediti djelomično pesimističnim stavom prema nalaženju zaposlenja nakon izlaska iz zatvora.

U ovom istraživanju korišten je socio-demografski upitnik za dobivanje podataka o nezavisnim varijablama istraživanja (dob, obrazovna razina, vrsta krivičnog djela, visina kazne). Pored ovog instrumenta, konstruiran je i Upitnik za Prikupljanje Stavova Zatvorenika (UPSZ), a koji je konstruiran za namjene ovog istraživanja. Oba instrumenta prevedena su na italijanski jezik. Istraživanje je provedeno u dva navrata, 2005. godine s tuzlanskim osuđenima i 2006. godine s osuđenima iz Reggio Calabrie. Iz UPSZ-a, prikupljeni su podaci o osjećaju krivnje i kajanja, a izdvojen je segment odgovora odnosno stavova osuđenika o pojedinim aspektima života nakon izlaska iz zatvora, koji stavovi su relevantni za komparativnu analizu ovog istraživanja.

Rezultati

U tabeli 1 prikazani su rezultati istraživanja o stavovima osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabrie prema pojedinim aspektima života nakon izlaska iz zatvora. U lijevom dijelu tabele nalaze se podaci o pojedinim skupinama zatvorenika prema nezavisnim varijablama istraživanja: dob, obrazovna razina, težina krivičnog djela, visina kazne, osjećaj krivnje i osjećaj kajanja. Poređeni su rezultati u stavovima između osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabrie.

U kolonama koje su imenovane kao „optimizam“ odnosno „pesimizam“ navedena je kazneno-popravna ustanova (KPZ Tuzla ili OZ Reggio Calabria) čiji osuđenici tendiraju da u stavovima pokazuju veći optimizam odnosno pesimizam. To znači da je u tim kolonama prikazana samo tendencija jednih ili drugih osuđenika da pokazuju u svojim stavovima prema životu nakon izlaska iz zatvora veći optimizam ili veći pesimizam, što ne podrazumijeva da se radi o statistički značajnim razlikama između osuđenika jedne i druge penitencijarne institucije.

Statistička značajnost za globalan stav o životu nakon izlaska iz zatvora kao i za stavove o pojedinim aspektima života nakon izlaska iz zatvora (ponašanje okoline, prilagođavanje okolini i nalaženje zaposlenja) prikazana je u desnoj polovici tabele. U pojedinim ćelijama tabele navedene su vrijednosti hi kvadrata, koje govore o tome postoje li ili ne statistički značajne razlike u pojedinim stavovima između osuđenika iz Tuzle i osuđenika iz Reggio Calabrie.

Zatvorenici	optimizam	pesimizam	Statistička značajnost			
			Stav o životu	Ponašanje okoline	Prilagođavanje okolini	Nalaženje zaposlenja
Mlađi (18-30 g.)	KPZ Tuzla	OZ Reggio Cal.	$\chi^2=5$; df=2, p>0,05	$\chi^2=3,06$; df=3, p>0,05	$\chi^2=3,64$; df=3, p>0,05	$\chi^2=9$; df=3, p<0,05
Stariji (preko 30g)	OZ Reggio Cal.	KPZ Tuzla	$\chi^2=1,06$; df=2, p>0,05	$\chi^2=13,66$; df=3, p<0,05	$\chi^2=3,6$; df=3, p>0,05	$\chi^2=14,36$; df=3, p<0,05
Niža obr.razina	KPZ Tuzla	OZ Reggio Cal.	$\chi^2=1,48$; df=2, p>0,05	$\chi^2=13,34$; df=3, p<0,05	$\chi^2=5,72$; df=3, p>0,05	$\chi^2=10,48$; df=3, p<0,05
Viša obr.razina	KPZ Tuzla	OZ Reggio Cal.	$\chi^2=0,28$; df=2, p>0,05	$\chi^2=2,98$; df=3, p>0,05	$\chi^2=3,39$; df=3, p>0,05	$\chi^2=8,88$; df=3, p<0,05
Lakše kriv. djelo	OZ Reggio Cal.	KPZ Tuzla	$\chi^2=1,33$; df=2, p>0,05	$\chi^2=8$; df=3, p<0,05	$\chi^2=1,71$; df=3, p>0,05	$\chi^2=8,44$; df=3, p<0,05
Teže kriv. djelo	KPZ Tuzla	OZ Reggio Cal.	$\chi^2=0,04$; df=2, p>0,05	$\chi^2=10,87$; df=3, p<0,05	$\chi^2=5,03$; df=3, p>0,05	$\chi^2=10,4$; df=3, p<0,05
Kraća kazna (do 3g.)	KPZ Tuzla	OZ Reggio Cal.	$\chi^2=6,64$; df=2, p<0,05	$\chi^2=8,02$; df=3, p<0,05	$\chi^2=2,54$; df=3, p>0,05	$\chi^2=13,91$; df=3, p<0,05
Duža kazna (preko 3g.)	OZ Reggio Cal.	KPZ Tuzla	$\chi^2=4,86$; df=2, p>0,05	$\chi^2=11,46$; df=3, p<0,05	$\chi^2=5,58$; df=3, p>0,05	$\chi^2=8,16$; df=3, p<0,05
Prisustvo krivnje	KPZ Tuzla	OZ Reggio Cal.	$\chi^2=0,79$; df=2, p>0,05	$\chi^2=12,33$; df=3, p<0,05	$\chi^2=7,61$; df=3, p>0,05	$\chi^2=5,52$; df=3, p>0,05
Odsustvo krivnje	OZ Reggio Cal.	KPZ Tuzla	$\chi^2=3,38$; df=2, p>0,05	$\chi^2=7,91$; df=3, p<0,05	$\chi^2=0,81$; df=3, p>0,05	$\chi^2=11,68$; df=3, p<0,05
Prisustvo kajanja	OZ Reggio Cal.	KPZ Tuzla	$\chi^2=1,89$; df=2, p>0,05	$\chi^2=13,84$; df=3, p<0,05	$\chi^2=7,22$; df=3, p>0,05	$\chi^2=13,14$; df=3, p<0,05
Odsustvo kajanja	KPZ Tuzla	OZ Reggio Cal.	$\chi^2=0,52$; df=2, p>0,05	$\chi^2=3,06$; df=3, p>0,05	$\chi^2=0,19$; df=3, p>0,05	$\chi^2=5,46$; df=3, p>0,05

Tabela 1: Optimizam i pesimizam osuđenika iz KPZ-a Tuzla i OZ Reggio Calabria prema životu nakon izlaska iz zatvora

Diskusija

Prema rezultatima koji su prikazani u tabeli 1, vidi se da postoji tendencija osuđenika iz Tuzle da imaju više optimistične stavove nego osuđenici iz Reggio Calabria u sedam slučajeva. Naime, tuzlanski osuđenici koji su: prosječno mlađe životne dobi, niže i više obrazovne razine, počinitelji težih krivičnih djela, s kraćom kaznom zatvora, te kod kojih je prisutan osjećaj krivnje ali nema osjećaja kajanja; tendiraju da imaju optimističnije stavove prema budućnosti nego osuđenici iz Reggio Calabria. Ovi potonji pak tendiraju da budu optimističniji u preostalim pet

situacija i to ukoliko su starije kronološke dobi, ako su počinitelji lakših krivičnih djela, ako izdržavaju dužu kaznu zatvora i ako imaju prisutan osjećaj kajanja ali je odsutan osjećaj krivnje. Dakle, globalno gledano, tuzlanski osuđenici pokazuju tendenciju ka imanju optimističnijih stavova u odnosu na budućnost, nego osuđenici iz Reggio Calabrie. U skladu s definiranjem optimizma-pesimizma (Krizmanović u Petz, 1992), ova pojava može se objasniti i činjenicom da osuđenici iz Reggio Calabrie realističnije gledaju na budućnost u odnosu na tuzlanske osuđenike. Ipak, ova razlika u tendiranju ka više optimističnim odnosno pesimističnim stavovima prema budućnosti nije se pokazala kao statistički značajnom u svim aspektima.

Prema prvoj hipotezi istraživanja, pretpostavilo se ne postoje statistički značajne razlike između mlađih i starijih osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabrie o životu nakon izlaska iz zatvora. Kao što se u tabeli vidi, nema statistički značajne razlike u globalnom stavu prema životu kod mlađih i starijih osuđenika između dva ispitana subuzorka. Nema statistički značajne razlike između mlađih tuzlanskih i mlađih osuđenika iz Reggio Calabrie, kao niti između starijih tuzlanskih i starijih osuđenika iz Reggio Calabrie, kada je u pitanju globalan stav prema životu nakon izlaska iz zatvora. Iako mlađi tuzlanski zatvorenici tendiraju ka većem optimizmu u ovom stavu u odnosu na mlađe zatvorenike iz Reggio Calabrie, kao što i stariji zatvorenici iz Reggio Calabrie pokazuju veći optimizam u odnosu na tuzlanske zatvorenike, ova razlika nije statistički značajna. Mlađi tuzlanski zatvorenici ne razlikuju se statistički značajno od mlađih zatvorenika iz Reggio Calabrie kad se radi o stavu o ponašanju njihove uže i šire okoline prema njima nakon što izađu iz zatvora, iako mlađi tuzlanski zatvorenici tendiraju ka većem optimizmu. S druge strane, pronađena je statistički značajna razlika u ovom stavu između starijih italijanskih i starijih tuzlanskih zatvorenika. Ovakav rezultat dobiven je zbog toga što stariji tuzlanski zatvorenici tendiraju ka pesimističnijem stavu od italijanskih zatvorenika kada je u pitanju prihvatanje njihovih osobnosti nakon izlaska iz zatvora od strane uže i šire socijalne sredine. Italijanski zatvorenici su se u prosjeku više nego tuzlanski zatvorenici nalazili u situacijama izdržavanja kazne zatvora, zbog čega imaju u više iskustva u percepciji budućnosti nakon izlaska iz zatvora. Zbog toga su njihovi stavovi o ponašanju njihove okoline prema njima signifikantno optimističniji nego stavovi starijih tuzlanskih zatvorenika. Tuzlanski zatvorenici se uglavnom nalaze po prvi puta u situaciji da procjenjuju ponašanje okoline nakon što izađu iz zatvora, koji aspekt budućnosti im izgleda teže procjenjiv, zbog nedostatka iskustva u sličnim situacijama. Zbog toga je moguće da kod tuzlanskih zatvorenika ima više prisutnog straha od osude okoline i etiketiranju njihovih ličnosti kao osuđenika, kriminalca ili zatvorenika, kada budu izašli iz zatvora. Nema statistički značajne razlike između mlađih tuzlanskih i mlađih osuđenika iz Reggio Calabrie, kao ni između starijih tuzlanskih i starijih osuđenika iz Reggio Calabrie, kada je u pitanju njihov stav o prilagođavanju užoj i široj okolini nakon izlaska iz zatvora. Statistički značajna razlika pronađena je u stavu prema nalaženju zaposlenja nakon izlaska iz zatvora, te su mlađi tuzlanski osuđenici optimističniji od mlađih italijanskih osuđenika, dok su stariji italijanski osuđenici optimističniji prema nalaženju

zaposlenja od tuzlanskih osuđenika. Mlađi tuzlanski zatvorenici gledaju dosta optimistično prema ovom aspektu budućnosti, što se ogleda u više nerealnoj slici stvarnosti, nego što je to slučaj s mlađim italijanskim zatvorenicima. Iako se i jedni i drugi uglavnom po prvi puta nalaze u situaciji da percipiraju ovaj aspekt budućnosti, kod tuzlanskih zatvorenika je prisutan veći optimizam s jedne strane zbog osjećaja veće kompetentnosti, a s druge strane je ovaj rezultat možda dobiven i zbog toga što je subuzorak italijanskih zatvorenika prosječno stariji od subuzorka tuzlanskih zatvorenika. Stariji italijanski zatvorenici su optimističniji kad je u pitanju nalaženje zaposlenja zbog bolje uređenosti sistema zapošljavanja u Italiji nego u Bosni i Hercegovini, kao i zbog toga što je većina zatvorenika u Okružnom zatvoru Reggio Calabria, nastavila s radnom aktivnošću i tijekom izdržavanja kazne, što nije slučaj s tuzlanskim zatvorenicima. Naime, u Okružnom zatvoru Reggio Calabria, postoji tendencija da se zatvorenici što prije uključe u radni proces van zatvorskog okruženja, dok zatvorenici u KPZ-u Tuzla mogu raditi samo one poslove koji im se nude u okviru zatvorske sredine. Dakle, prva hipoteza se samo djelomično prihvata, jer su se neke razlike između dvije subgrupe osuđenika pokazale statistički značajnima. Ovo se odnosi na razlike između starijih tuzlanskih i starijih osuđenika iz Reggio Calabrie u vezi sa stavom o ponašanju okoline prema njima, te na razlike u stavu o nalaženju zaposlenja kako između mlađih tako i između starijih osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabrie.

U drugoj hipotezi, pretpostavilo se da ne postoje statistički značajne razlike između manje obrazovanih i više obrazovanih osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabrie o životu nakon izlaska iz zatvora. Tuzlanski osuđenici kako niže tako i više obrazovne razine, pokazali su tendenciju ka većem optimizmu u odnosu na osuđenike iz Reggio Calabrie, a kada je u pitanju komparacija prema faktoru obrazovne razine. Statistički značajna razlika je pronađena samo kod stava o ponašanju okoline između niže obrazovanih tuzlanskih i niže obrazovanih osuđenika iz Reggio Calabrie, kao i u stavu o nalaženju zaposlenja. Kad je riječ o ovom potonjem, tuzlanski zatvorenici, kako oni niže, tako i oni više obrazovne razine, imaju optimističniji stav nego osuđenici iz Reggio Calabrie. Ova razlika je i statistički značajna. Ovakav rezultat dobiven je zbog toga što faktor obrazovanja vjerojatno ima veću važnost u italijanskom, nego u bosanskohercegovačkom društvu. S druge strane, razlog ovako dobivenim rezultatima može ležati i u činjenici da su italijanski subjekti koji su činili subuzorak u ovom istraživanju, imali prosječno veću obrazovnu razinu od tuzlanskih zatvorenika. Moguće je da tuzlanski zatvorenici smatraju da faktor obrazovanja neće doprinijeti boljoj percepciji budućnosti, dok italijanski zatvorenici imaju tendenciju ka percipiranju obrazovanja kao relevantnog faktora, kako u ponašanju njihove okoline prema njima, tako i u prilagođavanju toj okolini, a posebno kod nalaženja zaposlenja nakon izlaska iz zatvora. Prema tome, moguće je i drugu hipotezu samo djelomično potvrditi (iako doduše većim dijelom), jer se u pojedinim aspektima prema životu nakon izlaska iz zatvora, stavovi tuzlanskih i osuđenika iz Reggio Calabrie ipak statistički značajno razlikuju, a kad se radi o faktoru obrazovne razine.

U trećoj hipotezi, pretpostavljeno je da ne postoje statistički značajne razlike između počinitelja lakših i težih krivičnih djela iz Tuzle i Reggio Calabrie u stavovima prema životu nakon izlaska iz zatvora. Počinitelji lakših krivičnih djela iz Reggio Calabrie pokazuju tendenciju ka optimističnijim stavovima nego počinitelji lakših krivičnih djela iz Tuzle, ali zato počinitelji težih krivičnih djela iz Tuzle pokazuju tendenciju ka imanju optimističnijih stavova o životu nakon izlaska iz zatvora, nego počinitelji težih krivičnih djela iz Italije. Statistički značajne razlike između tuzlanskih i osuđenika iz Reggio Calabrie pronađene su u četiri situacije: između tuzlanskih i italijanskih počinitelja lakših krivičnih djela, te između tuzlanskih i italijanskih počinitelja težih krivičnih djela, kada je u pitanju stav o ponašanju okoline prema osuđenima nakon što izađu iz zatvora; te između tuzlanskih i italijanskih počinitelja lakših, kao i između tuzlanskih i italijanskih počinitelja težih krivičnih djela u stavu o nalaženju zaposlenja nakon izlaska iz zatvora. U ovim stavovima, italijanski počinitelji lakših, te tuzlanski počinitelji težih krivičnih djela, ispoljili su veći optimizam u odnosu jedni na druge. Ovo znači da se i treća hipoteza samo djelomično prihvata. Nisu pronađene statistički značajne razlike između tuzlanskih i počinitelja lakših odnosno težih krivičnih djela iz Reggio Calabrie kada je u pitanju globalan stav o životu nakon izlaska iz zatvora i kada je u pitanju njihov stav o prilagođavanju užoj i široj okolini nakon izlaska iz zatvora. Signifikantne razlike pak prisutne su između tuzlanskih i počinitelja lakših odnosno težih krivičnih djela iz Reggio Calabrie, u općem stavu prema životu nakon izlaska i zatvora, kao i u stavu o nalaženju zaposlenja po izlasku iz zatvora, gdje su tuzlanski počinitelji težih, a italijanski počinitelji lakših krivičnih djela ispoljili optimističnije stavove. Ovakvi rezultati mogu biti posljedica realističnijeg, pa time i pesimističnijeg percipiranja budućnosti od strane italijanskih zatvorenika u odnosu na tuzlanske zatvorenike. Čini se da tuzlanski zatvorenici nisu dovoljno svjesni posljedica težih krivičnih djela po budućnost nakon izlaska iz zatvora i da je savjest prisutnija kod tuzlanskih zatvorenika koji su počinili lakša, nego kog onih koji su počinili teža krivična djela. Italijanski zatvorenici, svjesni posljedica koje mogu imati po izlasku iz zatvora zbog činjenja težih krivičnih djela, tendiraju da daju pesimističnije stavove, osobito kad se radi o ponašanju okoline prema njima nakon što izađu iz zatvora, kao i u nalaženju zaposlenja, što je opet povezano s prihvatanjem šire socijalne sredine onoga što su zatvorenici prethodno radili i zbog čega su i izdržavali kaznu zatvora.

U četvrtoj hipotezi je pretpostavljeno da ne postoje statistički značajne razlike između osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabrie koji su osuđeni na kraću i dužu kaznu zatvora, kada su u pitanju njihovi stavovi prema budućem životu nakon izlaska iz zatvora. Tuzlanski osuđenici koji su osuđeni na kraću kaznu zatvora pokazuju tendenciju ka većem optimizmu u stavovima prema budućnosti u odnosu na osuđenike koji izdržavaju kraću kaznu u Okružnom zatvoru Reggio Calabria. S druge strane, osuđenici iz Reggio Calabrie koji izdržavaju dužu kaznu pokazuju tendenciju ka većem optimizmu u odnosu na tuzlanske osuđenike na dužu kaznu zatvora. Statistički značajno su optimističniji tuzlanski osuđenici na kraću kaznu zatvora od italijanskih osuđenika na kraću kaznu zatvora u globalnom stavu o životu nakon izlaska iz zatvora, kao i u stavu o nalaženju zaposlenja nakon izlaska iz zatvora.

Osuđenici na dužu kaznu zatvora iz Reggio Calabrie statistički su značajno optimističniji od tuzlanskih osuđenika na dužu kaznu zatvora u stavu o nalaženju zaposlenja nakon izlaska iz zatvora. Pronađena je i statistički značajna razlika u stavu o ponašanju okoline prema osuđenima, gdje su tuzlanski osuđenici na kraću kaznu ispoljili signifikantno optimističniji stav nego italijanski osuđenici na kraću kaznu, dok su pak osuđenici na dužu kaznu iz Reggio Calabrie bili signifikantno optimističniji od tuzlanskih osuđenika na dužu kaznu. Iako je faktor dužine kazne usko povezan s faktorom težine krivičnog djela, ipak su dobiveni nešo drugačiji rezultati u komparaciji tuzlanskih i italijanskih zatvorenika. Tuzlanski osuđenici koji izdržavaju kaznu vjeruju da će im okolina više tolerisati njihovo kriminalno ponašanje, nego što to percipiraju italijanski osuđenici. Ovo je moguće i iz razloga što se tuzlanski zatvorenici većinom nalaze prvi puta pred ovakvom vrstom situacije u kojoj se od njih traži da percipiraju neke aspekte svoje budućnosti. Italijanski zatvorenici imaju više iskustva s ovim situacijama, zbog čega teže da daju realističnije stavove od tuzlanskih zatvorenika. Tuzlanski zatvorenici koji izdržavaju dužu kaznu zatvora tendiraju da imaju pesimističnije stavove nego italijanski zatvorenici koji izdržavaju dužu kaznu zatvora, što može ležati u razlozima bolje organiziranog društvenog sistema u Italiji, nego što je slučaj s Bosnom i Hercegovinom. Budućnost zatvorenika koji izdržavaju dužu kaznu zatvora u BiH, više je neizvjesna, nego što bi to mogao biti slučaj s italijanskim zatvorenicima koji izdržavaju dužu kaznu. Zbog toga se i javlja tendencija tuzlanskih zatvorenika s dužom kaznom da imaju signifikantno pesimističnije stavove o budućnosti, osobito kad se radi o aspektu nalaženja zaposlenja, jer je procenat nezaposlenosti u BiH mnogo veći u odnosu na procenat nezaposlenosti u Italiji. Većim dijelom se četvrta hipoteza odbacuje, jer je u većem broju slučajeva ipak pronadna statistički značajna razlika u optimističnim odnosno pesimističnim stavovima prema životu nakon izlaska iz zatvora između tuzlanskih i osuđenika iz Reggio Calabrie, a u odnosu na faktor visine odnosno trajanja kazne.

U petoj hipotezi pretpostavilo se da ne postoje statistički značajne razlike između osuđenika iz Tuzle i Reggio Calabrie kod kojih jesu prisutni osjećaji krivnje i kajanja, odnosno onih kod kojih osjećaji krivnje i kajanja nisu prisutni. Tuzlanski osuđenici kod kojih je prisutan osjećaj krivnje i odsutan osjećaj kajanja pokazali su tendenciju ka optimističnijem stavu od osuđenika iz Reggio Calabrie. S druge strane, osuđenici iz Reggio Calabrie kod kojih je odsutan osjećaj krivnje, ali prisutan osjećaj kajanja pokazuju tendenciju ka optimističnijim stavovima prema pojedinim aspektima budućeg života, tj. života nakon izlaska iz zatvora. Statistički značajne razlike nisu pronadene u globalnom stavu prema životu nakon izlaska iz zatvora, kao ni u stavu o prilagođavanju okolini nakon izlaska iz zatvora. Signifikantne razlike nema ni kod stava o ponašanju okoline prema osuđenima nakon što izađu iz zatvora, ali samo između tuzlanskih i italijanskih osuđenika kod kojih nema osjećaja kajanja, dok u ostale tri situacije, statistički značajne razlike postoje. Signifikantne razlike pronadene su i u stavu o nalaženju zaposlenja nakon izlaska iz zatvora i to između italijanskih i tuzlanskih osuđenika kod kojih je odsutan osjećaj krivnje, ali je prisutan osjećaj kajanja. U oba slučaja, italijanski osuđenici pokazali su signifikantno

optimističniji stav u odnosu na tuzlanske osuđenike. Prisutnost osjećaja krivnje i kajanja mogu u mnogome doprinijeti boljoj resocijalizaciji zatvorenika. No, čini se osjećaj krivnje veću ulogu igra kod tuzlanskih zatvorenika, a osjećaj kajanja kod italijanskih zatvorenika. Tuzlanski zatvorenici su više subjektivni u percepciji svoje budućnosti, dok su italijanski zatvorenici više objektivni u istom. Zbog toga, prisutnost kajanja kod italijanskih zatvorenika (i kad je osjećaj krivnje odsutan) dovodi do pozitivnije anticipacije budućnosti, dok prisutnost krivnje (i kad je osjećaj kajanja odsutan) kod tuzlanskih zatvorenika dovodi do pozitivnije anticipacije budućeg života nakon izlaska iz zatvora. Ovakvi rezultati posljedica su mogućih kulturoloških razlika, ali i prethodnog iskustva sa sličnim situacijama. Obzirom da su italijanski zatvorenici više iskusni u odnosima s penitencijarnim institucijama, nego što su to tuzlanski zatvorenici, onda ovi prvi i daju odgovore koji su objektivno prihvatljiviji, dok subjektivitet zadržavaju za sebe. S druge strane, tuzlanski zatvorenici, zbog nedovoljno iskustva (ili pak možda zbog stvarnih osjećanja), smatraju da je osjećaj krivnje neophodniji, radi subjektivnog rasterećenja i obrane ličnosti, a da kajanje može samo pogoršati globalno psihičko stanje. Izgleda da je za italijanske zatvorenike važniji psihosocijalni, a za tuzlanske zatvorenike pak psihoemocionalni aspekt života. I peta hipoteza je djelomično prihvaćena, jer se ponegdje mogu naći razlike u stavovima o budućem životu između tuzlanskih i italijanskih zatvorenika, osobito kad je u pitanju stav o nalaženju zaposlenja i stav o prihvatanju osuđenika od strane njihove uže i šire okoline.

Zaključak

Rezultati istraživanja pokazali su da tuzlanski osuđenici tendiraju da budu optimističniji u stavovima prema životu nakon izlaska iz zatvora nego osuđenici iz Reggio Calabrie. U više situacija, tuzlanski osuđenici su ispoljili optimističnije stavove, iako ove razlike nisu u svim situacijama statistički značajne. Najviše se statističke značajnosti pronašlo u stavu o prihvatanju osuđenika nakon izlaska iz zatvora od strane njihove uže i šire socijalne sredine, kao i u stavu o nalaženju zaposlenja nakon izlaska iz zatvora. Globalno se može zaključiti da su tuzlanski zatvorenici optimističniji ali i manje realno anticipirali svoj budućni život, odnosno pojedine njegove aspekte, dok su osuđenici iz Reggio Calabrie tendirali da daju realističnije, i zato manje optimistične odgovore. I jedni i drugi osuđenici ispoljavaju veći optimizam nego pesimizam, jer smatraju da će život nakon izlaska iz zatvora biti bolji, vjerojatno misleći pri tome, da će biti bolji od trenutnog života kojeg imaju u zatvoru. Mora se uzeti u obzir da je italijanski subuzorak bio prosječno zreliji po kronološkoj dobi i da zato na budućni život osuđenici iz tog uzorka gledaju realnije nego tuzlanski zatvorenici. S druge strane, opći uvjeti života u ovim dvjema državama su ekonomski dosta različiti, pa se stavovi o nalaženju zaposlenja između tuzlanskih i osuđenika iz Reggio Calabrie signifikantno razlikuju. Treba također imati u vidu da su ekonomski uvjeti života u južnom dijelu Italije znatno slabiji od sjevernog djela te zemlje, ali da su u svakom slučaju mnogo bolji nego ekonomski uvjeti života u Bosni i Hercegovini.

Ograničenja istraživanja

Ovo istraživanje ima nekoliko svojih ograničenja i zato rezultate koji su se ovim istraživanjem dobili, treba prihvatiti s rezervom. Prije svega uzorak koji je obuhvaćen je dosta mali da bi se mogle izvršiti generalizacije na cijelu zatvoreničku populaciju. Generalizacije i zaključci koji su se dobili mogu važiti samo za zatvorenike koji se na izdržavanju kazne nalaze u dvije institucije koje su istraživanjem obuhvaćene (KPZ Tuzla i OZ Reggio Calabria). Drugo ograničenje ogleda se u tome što nije bio jednak broj osuđenika u dvije grupe, iako je svaki četvrti zatvorenik prosječno i u jednoj i u drugoj instituciji ušao u uzorak istraživanja. Treće ograničenje je što u istraživanje nisu uključeni drugi socijalni i psihološki faktori koji bi mogli utjecati na optimističnost odnosno pesimističnost stavova osuđenika u ove dvije penitencijarne institucije. Buduća istraživanja mogla bi da obuhvate još neke socijalne i psihološke faktore (npr. socio-ekonomski status, religioznost, status u zatvoru, emocionalna stabilnost, depresivnost, neke karakteristike ličnosti, etc.). Ovo istraživanje predstavlja samo jedan mali doprinos u nadi da će se u budućnosti više raditi istraživanja koja će obuhvatati veći broj faktora, i većih broj osuđenika u dvije zemlje. To iz razloga što je život osuđenika nakon izlaska iz zatvora vrlo važan aspekt psihičke strukture ličnosti samog zatvorenika. Osuđenik se nakon izlaska iz zatvora suočava s mnogim stresnim događajima na koje se može prilagoditi samo ukoliko ima podršku svoje uže i šire socijalne sredine. On stoga mora razvijati pozitivne stavove prema životu nakon izlaska iz zatvora, jer svojim optimizmom (ali realističnim optimizmom) on olakšava svoju readaptaciju socijalnoj zajednici, koja ga je osudila zbog njegovog kriminalnog ponašanja, ali u koju bi trebao da se vrati kao resocijaliziran, produktivan i stabilan član, s određenom dozom pokajanja i krivnje za ono što je učinio i stavom da više takva (krivična) djela neće vršiti kada jednom izađe iz zatvora.

LITERATURA

- Bačić, F. (1986). Krivično pravo, opći dio. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.
- Bandura, A. (1986). Social Foundation of Thought and Action. Englewood Cliffs, New York: Academic Press.
- Dipartimento dell'Amministrazione Penitenziaria, (2005), Dati statistici relativi al fenomeno della tossicodipendenza in carcere;
- Eysenck, H.J., i Gudjosson, H. (1989), The causes and cure of criminality. New York: Plenum Press.
- Feist, J. (1994). Theories of personality. McNeese State University: Harcourt Brace College Publishers.
- Feldman, Ph. (1977). Criminal behavior: a psychological analysis. London: Wiley.

- Feldman, Ph. (1993). The psychology of crime. Cambridge: University press.
- Frager, R., i Fadiman, J.. (1998). Personality and Personal Growth. Longman: Institute of Transpersonal Psychology.
- Fulgosi, A. (1997). Psihologija ličnosti, teorije i istraživanja. Zagreb: Školska knjiga.
- Hare, R.D. (2003). Without conscience. New York: The Guilford Press.
- Hol, K.S., Lindzi, G. (1983). Teorije ličnosti. Beograd: Nolit.
- Izveštaj Helsinškog komiteta o uvjetima u kazneno-popravnim ustanovama u Bosni i Hercegovini, decembar 2001.;
- Janković, N. i Jovanović, A., (2006), Ličnost od normalnosti do abnormalnosti. Novi Sad: Studio Versis.
- Mojović, N. (1991). Vaspitni i drugi uticaji na zatvorenike. Foča: Agencija „Polet“, Cvilin.
- Petz, B. (1992). Psihologijski rječnik. Zagreb: Prosvjeta.
- Petrović, B., i Jovašević, D. (2005). Krivično/kazneno pravo Bosne i Hercegovine, opći dio. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Petrović, S.P. (1998). Mali leksikon psihološko psihijatrijskih i pravnih pojmova, Partenon: Beograd.
- Pravni leksikon. (1970). Savremena administracija: Beograd;
- Rutter, M. i Rutter, M. (1993). Developing minds: challenge and continuity across the life span, Basic books: New York.
- Srzentić, N., Stajić, A., i Lazarević, Lj.(1998). Krivično pravo Jugoslavije. Savremena administracija: Beograd.

Biografija

Džanan Berberović, rođen je 15.4.1982. godine u Tuzli, gdje je završio osnovnu i srednju školu. Filozofski fakultet završava u Tuzli, 2005. godine kao student generacije sa zvanjem diplomiranog pedagoga-psihologa. Nakon tri godine diplomira na Odsjeku za Psihologiju na FF-u Univerziteta u Istočnom Sarajevu i stiče zvanje diplomiranog psihologa. Magisterij iz oblasti Psihologije stekao je 2008. godine na FF-u Univerziteta u Tuzli. Od 2006. godine radi na Filozofskom fakultetu kao asistent (od 2008. godine viši asistent) na psihološkoj grupi predmeta. Autor je nekoliko naučnih i stručnih radova iz oblasti Psihologije.